

SYSTÉMOVÁ PODPORA
INKLUZIVNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

Katalog podpůrných opatření – část pro žáky se sociálním znevýhodněním

Pracovní verze: 08_014

Určeno: technická korektura

©

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2014

©Lenka Felcmanová, Martina Habrová a kolektiv autorů

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Úvod

Vážení kolegové,

předkládaný *Katalog podpůrných opatření pro žáky se sociálním znevýhodněním* nabízí některé z praxí ověřených forem podpory žáků s překážkami v učení v důsledku široké škály příčin zahrnovaných do kategorie sociální znevýhodnění. Na rozdíl od zdravotního postižení či znevýhodnění jsou symptomy sociálního znevýhodnění častěji hůře rozpoznatelné, přesto však lze žákům účinně pomoci překážky v učení a zapojení do kolektivu snižovat či eliminovat. Jedním z nejdůležitějších aspektů podpory je včasné zahájení jejího poskytování. Je to nezřídka řada drobných obtíží, které se postupem času rozvinou v závažný problém, k jehož řešení již běžné prostředky nestačí a je třeba přizvat externí odborníky. V této souvislosti je třeba zdůraznit úlohu pedagogické diagnostiky, která je klíčem k poznávání potřeb žáka či žakovské skupiny. Průběžné monitorování a vyhodnocování projevů žáků v učební situaci i interakci s vrstevníky a pedagogy je nezbytnou součástí podpory všech žáků a zejména těch se speciálními vzdělávacími potřebami. Včasné odhalení příčin obtíží žáka a zahájení adekvátní podpory jsou tou nejlepší prevencí dlouhodobého selhávání a předčasného odchodu ze vzdělávání. Dlouhodobé selhávání také nezřídka vede k následným negativním projevům v chování žáka, který jimi kompenzuje frustraci z pocitu vlastního neúspěchu a nedostatečnosti. Řešení sekundárních důsledků dlouhodobého neprospěchu bývá velmi náročné a mnohdy také ne zcela účinné. I proto jsou v katalogu zahrnuta opatření, které mají zejména preventivní charakter.

Katalog blíže popisuje jednotlivé aspekty sociálního znevýhodnění a jejich dopady do vzdělávání. Dále také stručně představuje některé metody pedagogické diagnostiky. V této oblasti existuje řada kvalitních publikací (např. Mertin, V., Krejčová, L. *Metody a postupy poznávání žáka: pedagogická diagnostika*, 2012, nebo Vágnerová, M., Klégrová, J. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*, 2008), proto jsou k této problematice uvedeny pouze základní informace. Samotná podpůrná opatření jsou rozdělena do deseti oblastí, většina opatření je také dělena do stupňů podpory podle organizační, personální či finanční náročnosti a charakteristik žáků s potřebou podpory v daném stupni.

Podpůrná opatření 1. stupně jsou koncipována jako opatření preventivní, umožňující podpůrný přístup vhodný pro všechny žáky; cílem je zlepšení kvality vzdělávání a klimatu školy a také prevence nežádoucích jevů. Zavedení některých opatření představuje pro učitele větší časovou i intelektuální investici. Aplikace opatření 1. stupně však může zamezit rozvoji závažnějších problémů (např. rizikového chování žáků) a nutnosti použít podpůrná opatření vyššího stupně, která jsou organizačně, personálně či finančně náročnější nebo vyžadují vyšší nasazení učitele.

Vážení kolegové, naším přáním je, aby vám byl tento katalog užitečným zdrojem inspirace a pomocníkem při naplňování potřeb žáků, jejichž překážky v učení a zapojení v kolektivu pramení ze sociálního znevýhodnění.

(kolektiv autorů)

1 Vymezení termínu sociální znevýhodnění

1.1 Vybrané definice

Termín „žák se sociálním znevýhodněním“ je pojem, se kterým se setkáváme v legislativě, a má sloužit k identifikaci dětí, kterým náleží zvýšená míra podpory v prostředí školy.

Tento pojem vymezuje skupinu žáků, kteří potenciálně, či skutečně selhávají ve vzdělávání, nejsou tělesně handicapovaní, zdravotně postižení, dlouhodobě nemocní, případně jim není jasně diagnostikována některá ze specifických poruch učení či chování. Sociální znevýhodnění je tak kategorií označující širokou škálu příčin školní neúspěšnosti žáků zezdravotních důvodů, které mají příčinu mimo školu v přirozeném sociálním zázemí dítěte, nebo pramenící z jiných životních peripetií v životě dětí mimo půdu školy. Tyto skutečnosti dítě nemůže ovlivnit a stávají se pro ně přítěží v jiné sociální realitě, v našem případě v prostředí školy. Sociální znevýhodnění je velmi široká kategorie, která je jak v teorii, tak v praxi definována vždy trochu jinak, podle zájmů, zkušeností a cíle toho, kdo termín definuje.

Proto je při definici pro oblast vzdělávání, pedagogiky a psychologie třeba vycházet z potřeb dětí nebo popsat překážky, které jim vzdělávání znesnadňují. Ideální formou podchycení takových žáků je aplikování adekvátní podpory, která žákovi momentálně pomůže překonat jeho překážky v učení bez toho, abychom museli dítě zařadit do nějaké kategorie. Zatímco popis překážek v učení vymezuje oblast podpory, kterou žákovi můžeme poskytnout, zařazení žáka do kategorie může mít stigmatizující charakter poznamenávající žakovu osobnost i budoucnost.

Školský zákon (zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) začleňuje žáky se sociálním znevýhodněním mezi osoby se speciálními vzdělávacími potřebami. V § 16 a 47 výše uvedeného zákona je sociální znevýhodnění vymezeno takto:

- rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením nebo ohrožení sociálněpatologickými jevy;
- nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova;
- postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území ČR.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb., blíže specifikuje skupinu žáků se sociálním znevýhodněním, kterým jsou určena tzv. vyrovnávací opatření.

Za žáka se sociálním znevýhodněním se považuje zejména žák z prostředí, kde se mu nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou, a žák znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka.

Pro účely Katalogu podpůrných opatření v rámci projektu Systémová podpora inkluzivního vzdělávání vycházíme z definice uvedené v **příručce pro příjemce dotací projektů OPVK**:

Žákem se sociálním znevýhodněním se rozumí zejména žák:

- a) žijící v prostředí, kde není dlouhodobě dostatečně podporován ke vzdělávání či přípravě na vzdělávání (například z důvodů nedostatečného materiálního zázemí, nevyhovujících bytových podmínek, časové náročnosti dopravy do školy, nezájmu ze strany zákonných zástupců, konfliktů v rodině);

- b) jehož zákonní zástupci se školou dlouhodobě nespolupracují a je to na újmu oprávněných zájmů žáka;
- c) žijící v prostředí sociálně vyloučených lokalit nebo lokalit sociálním vyloučením ohrožených;
- d) který je znevýhodněn při svém vzdělávání z důvodu příslušnosti k etnické nebo národnostní skupině či specifickému sociálnímu prostředí, zejména je-li znevýhodnění spojeno s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka ve srovnání s ostatními žáky třídy, z důvodu používání odlišného jazyka nebo specifické formy vyučovacího jazyka v domácím prostředí žáka.

Rozhodnutí o tom, který žák bude zařazen do cílové skupiny se sociálním znevýhodněním, je v souvislosti s touto definicí v kompetenci ředitele školy.

Odborníci se shodují na tom, že škála jednotlivých příčin sociálního znevýhodnění ve vzdělávání je velmi pestrá a přesahuje definice uvedené legislativou. Jednotlivé aspekty sociálního znevýhodnění lze vymezit na úrovni **jedince** (např. jazyková odlišnost, odlišná sexuální orientace, zanedbaný zevnějšek), na úrovni **rodiny** (např. týrání, zneužívání, zanedbávání, disfunkční rodina, odlišný životní styl, velká pracovní vytíženost rodičů), **v sociálním prostředí** (prostředí sociálně vyloučení lokality, ohrožení sociálněpatologickými jevy) a v souvislosti **sekonomicke-sociálním statusem** (chudoba, ztráta materiálního zázemí v důsledku předlužení, migrace, nevyhovující bytové podmínky, kulturní a náboženská odlišnost). Tyto aspekty se však velmi často kombinují a prolínají a jsou také často proměnné jak v čase (mohou být přechodné či občasné), tak i v prostředí (co jedna skupina považuje za normální, může jiná skupina vyhodnotit jako patologické). Tyto skutečnosti je třeba reflektovat i ve škole. Je třeba kontinuálně zjišťovat situaci žáka, sledovat změny a nové signály a následně na ně pružně reagovat výběrem vhodných podpůrných strategií.